

DESTÛR BAŞLIKLİ ŞİİRLERİ NASIL OKUMALIYIZ?¹

Nuran ÖZTÜRK²

ÖZET

Türk edebiyatında tür ve tarzların tespiti ve isimlendirilmesi güncel tartışmalardandır. Bunun en önemli sebebi, edebiyatımızdaki eserlerin bütünüyle henüz ortaya çıkarılmamış olmasıdır. Tasavvuf edebiyatında karşılaştığımız “*Destûr*” başlıklı şiirler, bu güncel tartışmayı düşündürür niteliktedir. Çünkü tür ve şekil bilgisi hakkında yazılmış kitaplarda “*Destûr*”un tanımı, özellikleri ve örnekleri hakkında neredeyse yok denecek kadar az bilgi elde edilmiştir. Üstelik bu bilgiler elde bulunan örnekleri değerlendirebilme açısından yetersizdir. 19. Yüzyıl şairlerinden *Kemâlî*, *Gâlibî* ve *Abdunnâfi*’nin şiirleri arasında rastladığımız bu örnekler sözü edilen vasıfları ile başka bir çalışmada değerlendirilmemiştir. Dahası bu şiirlerin 13. yüzyıldaki “*yort savul*”larla benzer nitelikte olduğu ve 20. yüzyıl şiirinde de bir bakıma benzer üslubun devam ettirildiği düşünülmektedir.

Bu makalede 19 asırdaki söz konusu yazmalarda rastlanan “*Destûr*” başlıklı şiirlerin tanıtımı yapıp, bunların tür/tarz olarak nasıl sınıflandırılacağı tartışılmış ve adı farklı olsa da gelenekte değişik biçimlerle devam ettirildiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Abdunnâfi, 19. Yüzyıl, Destûr, Yort savul, Tür/Tarz.

¹ Bu çalışma Ç. Ü. Bilimsel Araştırma ve Destekleme birimi tarafından SED-2017-8352 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir.

² Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Prof. Dr. nryilmaz@cu.edu.tr

HOW SHOULD WE READ THE POEMS WITH “DESTÛR” HEADINGS?

ABSTRACT

In the Turkish literature, determining and naming the categories and the styles is one of the current discussions. The most important reason of this is that we encountered in Tasavvuf literature make us think about this current discussions. Because in the books which are about the knowledge of genre and form, about the definition, the characteristics, and the examples of Destûr there has been obtained almost no information. Moreover, these information are insufficient in evaluating the examples that we encountered in the poems of 19th century poets Kemâlî, Gâlibî and Abdunnâfî, have not been evaluated in terms of mentioned aspects in any other research. In addition, these poems are thought to be similar with 13th century “Yort savul”s and in the 20th century poetry the same manner is thought to be containing.

In this paper, the poems with destur headings in the mentioned pieces written in the 19th century will be introduced. The issue of how to classify them is discussed. And although the name is different, the fact that they are maintained in different forms is tried to be shown.

Key words: Abdunnafi, 19th Century, Destur, Yort Savul, Genre/Manner.

GİRİŞ

Farsçadan dilimize geçmiş olan *Destûr* kelimesi (Tietze 2002: 600), sözlükteki ilk karşılığıyla izin, ruhsat, müsaade anlamına gelmektedir. Bu izin, ruhsat ve müsaade bir pîrden ya da büyükten istenir. Saray protokolünde de bu mânâyı karşılamak

üzere kullanılmış ve öncelikle padişah, ardından da devlet büyüklerinin huzura çıkışını işaret etmek için kullanılmıştır. Kelime, *müsaade edin, izin verin, çekilin girelim* anlamında da kullanılmıştır. Halk arasında ise cin çarpmasından korunmak için, onların olabileceği ihtimaline karşı تنها yerlerde söylenen sözdür. Ayrıca bir işe koyulurken, başlanırken de söylendiği olur (Ayverdi 2011: 696). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* nde kelime, tasavvuf ve saray olmak üzere üç farklı çevredeki kullanımı ile açıklanmıştır: 1. “*Bir yere girilirken izin isteği yerinde kullanılır bir tâbirdir. Halk arasında müsaade, izin yerinde kullanıldığı gibi savulunuz, yol veriniz, kimse olmasın makamında da kullanılır.*

*Vermişdi mizâc-ı hünerle destûr
Terk-i edeb etseler de mazûr Nâbî*

2. *Dilinde besmele olsun; elinde sûre-i Nûr
Kesende sade möhr...kimse çarpamaz..Destûr!
Mehmet Âkif (Berlin Hatıraları'ndan)*

3. *Bektaşilerde nefes okuyacak can evvelâ destûr der,
babasının eyvallâh demesini beklerdi. Baba eyvallâh demedikçe
okumazdı...*”(Pakalın 1993: 433).

M.Z.Pakalın'ın sözlüğünde anlamı bu şekilde verilen *destûra*, edebî bir terim olarak yer verilmemiştir. Daha yakın zamanlara tarihlenen birkaç kitapta kelime -sınırlı da olsa- terim anlamıyla yer almıştır. Fakat söz konusu yer alışı tanım

düzeyindeki bilgi oldukça yetersiz ve kapsayıcı olmaktan uzaktır. Kimi şiirlere başlık olan *Destûr* dikkatimizi çekip hakkında bilgi bulmaya giriştiğimizde bu eksiklik fark edilmiştir.

Burada ele aldığımız *Destûr*, görebildiğimiz kadarıyla sadece iki kaynakta, “*Nutuk*” ve “*Menkıbe*” karşılığı olarak tanımlanmıştır. Buna göre ilkinde *Destûr*, “*Nutuk*” niteliğinde yazılan nefeslere verilen addır. Diğeri ise, dinî-tasavvufî halk edebiyatında bir velinin hayatı çevresinde oluşmuş menkıbe veya kerâmetleri anlatan eserlere (Kutlu 1986, TDEA; C.6.: 253; Artun 2011: 62), denmiştir. Bu durumda da nutuk, nefes, menkıbe, destur birbirine karışmaktadır. Ayrıca kimi yayınlarda ‘*destûr*’ un, ‘*destân*’la karıştırıldığı da olmuştur (Çolak 2014:231/7). Oysa ulaştığımız örneklere bakılınca, ‘*destûr*’ un *destân* olmadığı müstakil bir tür/tarz olarak bu tanım ve adlandırmalardan ayrılması gerektiği anlaşılmaktadır. Pekâlâ, bu tür/tarz ne zaman, nasıl ve niçin ortaya çıkmıştır?

Bilindiği üzere 19. asır Türk tarihinin, dolayısıyla da edebiyatının dikkatle incelenmesi gereken bir dönüşüm yüzyılıdır. Çünkü bu yüzyılda edebiyatın her sahasında, mekânında, mahfilinde bir kıvılcık, hatta ters yüz etme hareketi gözlenebilmektedir. Meselâ, *Dîvân edebiyatında mahallileşme akımının tesiri artarken, âşık şiiri Divan edebiyatı etkisine daha fazla girerek âşıklar Âşık Ömer ve Gevherî etkisinde kalıp aruz ölçüsünü ve Dîvân şiirinin nazım şekillerini daha çok kullanır olmuşlardır. Hece ölçüsüyle yazdıkları şiirlerde de daha çok Arapça ve Farsça kelime, terkip ve tamlamalar kullanmaya*

başlarlar. (Köprülü 1962: 524; Artun 2011: 70). Var olanın yetmeyişi, bu değişim ve dönüşümü kaçınılmaz kılmıştır. 19. yüzyılın kendine has bir dönem olma özelliği sebebiyle bu asrın dinamizmi, sanatçısını da etkilemiş ve “18. yüzyıldaki emsallerinden nitelik bakımından üstündür” denilmiştir. Bu sanatçılar arasında Divân edebiyatı tesirini bir hayli aksettiren, geniş ve devamlı şöhret kazanan *Dertli (1772-1846)*, *Erzurumlu Emrah (1775-1854)*, *Bayburtlu Zihnî (1795-1859)*, *Seyrânî (1800?-1866)*, *Tokatlı Nûrî (1820-1882)*, *Muhibbî (1823-1868)* dışında *Ruhsatî (1835-1911?)*, *Sümmânî (1861-1915)* (Elçin 1986: 11) öne çıkan isimlerdir.

Değişim ve dönüşüm, Tasavvufî halk şiiri cephesi için şöylece tarif edilmiştir:

IX-XII. yüzyıllar arası, oluşum;

XIII-XVII. yüzyıllar arası en olgun örneklerin verildiği gelişme;

XVIII. asır sonrası ise bu şiiri besleyen kaynakların zayıfladığı, özgün eserlerin azaldığı bir dönüşüm devresidir (Akarpınar 2006: 634). Tam da bu sebeple, XIX. asra gelindiğinde tasavvufî şiirin tekkelerden taşması, âşık tarzı şiirin içinde tasavvufî konuların anlatılmaya başlandığı örneklerin çoğalması, hatta âşık tarzı şiirlerin içinde saz önemli bir unsurken “*Kalem Şu ’arâsı*” olarak anılan kimi şairlerde sazdan da sarfinazar edilmesi (Elçin 1986: 11) bu yakınlaşmanın bir tezahürüdür. Meselâ, dinî sebeplerle sazdan uzak duran Naşibendî *Bayburtlu Celâlî (1850-*

1915) gibi bazı şairler (Sakaoğlu 1989: 194) sabsız olarak geleneğe eklemişlerdir. Bunlara da “*Kalem Şu’arâsi*” adı verilerek bu yeni oluşum tanımlanmaya başlamıştır. Bu “*Kalem Şuarâsi*”nı Dîvân şairi olarak ananlar olmuşsa da (Tavşancıoğlu 2012) bunlara “*Bağlama Taksimleri*” adını yakıştıranları da vardır. Edebî geleneğimizin dönüşümünü göz önüne seren örneklerin seçildiği “*Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*” adlı kitapta “*Bağlama Taksimleri*” başlığı altında kalem şuarası şairlerden oluşan seçki, mizahi bir üslupla bu ikircikli tavra işaret eder niteliktedir. Bahse konu şairler ise şunlardır: *Bayburdlu Zihnî, Tokadlı Nûrî, Ortaköylü Âşık Tâhirî, Bayburdlu Celâlî, Konyalı Şem’î, Yozgadlı Mustafa Nâzî, Hacı Süleyman Mecerûhî, Külhaş-zâde Rahmî, Kastamonulu Kemâlî, Erzurumlu Emrah, Derdli, Rusçuklu Hengâmî, Tokadlı Gedâyî, Silleli Sürûrî* ve *Hacı Âlim Gâlibî* (Özgül 2000: 432-448).

DESTÛR BAŞLIKLİ ŞİİR ÖRNEK VE ÖZELLİKLERİ

Değişen toplum ve çağın getirdiklerinden feyz alarak ortaya çıkan eserlerde etkileşimin yepyeni söyleyiş biçimlerini doğurması olağandır. Bu biçim ve türler arasında dikkat çekici olan ve bazı cönk ve mecmualarda bulunan *Destûr* başlıklı şiirler (06 Mil Yz Cönk 5; 06 Hk 4845; 34 Sü Tarlan 78; 06 Hk 427) burada kısaca ele alınmıştır.

Destûr tarzı şiirlerin tarafımızdan fark edilmesine vesile olan da “*Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*” adlı kitapta adı geçen *Hacı Âlim Gâlibî* (1847-1898)’dir. Kendisinden ilk defa M. Emin Arısoy’un bahsettiği (1961: 75-76.) *Hacı Âlim Gâlibî*’nin şiirlerinin toplandığı bir dosyayı, şairin torunlarından ve Çukurova Üniversitesi’nin emekli hocalarından *Prof. Dr. İter Uzel*, edebî

açıdan değerlendirilmek üzere tarafımıza vermiştir. Bunun üzerine şiirleri değerlendiren bir yazı hazırlamışsak da, yayın aşamasına gelindiğinde, konunun kısa bir süre önce bir başka yayında işlendiği tespit edilmiştir. İncelememiz esnasında fark ettiğimiz üzere bu şiirlerden ikisi “*Destûr*” başlıklıdır. Oysa bahse konu yayında bunlardan biri “*Divan*”, diğeri ise “*Destân*” başlığıyla yayımlanmıştır (Çolak 2014: 223/3, 231/7).

Gâlibî'nin *Destûrlarından* birisi şudur:

Fe'îlâtün/Fe'îlâtün/ Fe'îlâtün/ Fe'îlün
(*Fâ'îlâtün*) *Fâ'îlün*

Dest-bûs etmek cihânda kula minnet bu mudur
Zâlîme hak ile hükmeyleme sünnet bu mudur
Yoksa erbâb-ı dirâyet deyu barbar olana
Danışup râh-ı fesâd bâba himmet bu mudur

Çekilüp gûşe-i vîrânedede mihmân olanı
Kim alur beş paraya sînesi üryân olanı
Şimdi sertâç idiyorlar yine tuğyân olanı
Anla bu devr-i fenâda işe dikkat bu mudur

Hele bak âleme ahbâb-firîb oldı merâm
Ağniyâlar da bıraktı dâdı muhtâc-ı kirâm
Cühelânın rehberi dîv ü denî oldı imâm
“*Ümmetî yâ ümmetî*”^{*} kavlinde ümmet bu mudur

^{*} Buhârî, Ehâdisü'l-Enbiyâ 3, 9; Tefsir, 5.

Ulemâlar mesleği vü de'bi oldı cüst ü cû
Bak efendim şu'arâlar âdetidir güft ü gû
İmtihân olmak dilersen halk içinde rû-be-rû
Gâlibî der istemem ben şân u izzet bu mudur (Çolak 2014:
223)**

Gâlibî ve müstakil bir çalışmaya konu olan *Abdünnâfi*³ ile çağdaş olan Kastamonulu *Kemâlî* (1889'da sağ)nin Divançesi'nde de 21 Destûr bulunmaktadır (06 Mil Yz A 7660). Bu 21 Destûrdan biri, *Destûr Gazel* başlığıyla S. Atlı tarafından yayımlanmıştır:

Fâ'ilâtün /Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

Ehl-i uşşâkın nazargâhı olan ey zât-ı nûr
Âsumân-ı matla-ı ikbâlin eyle nûr-ı hûr

Makdem-i arşı müşîrânında cümle bahr [u] berr
Vech-i pâkinden tulû-ı âfitâb eyler zuhûr

Tekye-i kesretde tevbe bekleriz her rûz u şeb
Na't-i pâk-i zâtın andıkca dirtüz hamdü şekûr

Hâre dek ser-halka cemiyetde evsâfin ola
Ehl-i aşkın dillerinde sad hezârân bî-kusûr

** Elimizdeki metinle karşılaştırılarak yazılmıştır.

³ ÖZTÜRK, Nuran. (2016). *Destûrla Bağa Girenlerden Abdünnâfi Abdullah ve Şiirleri*, Adana: Karahan Kitabevi.

Ramazân-ı mefâhirin mâhında saz çalmakçün
Bende-i dervîş-i dil-rîşânına himmet buyur

Ser-fürûlar eyleyüp ak niyâz eyler sana
Bâb-ı lutfundan Kemâlî kemterin gel itme dür (Atlı 2014:
15; 06 Mil Yz A 7660/7).

Bu örnek dışındaki *Kemâlî Destûrlarından* ikisi S. Atlı'nın makalesinde bulunmamaktadır. Anılan makalede değerlendirme dışında bırakılmış 06 Mil Yz A 7660/7 numaralı yazmadaki bu iki *Destûr*, şöyledir:

Destûr-Semâî-Hasb-i hâl

Mefâîlün/Mefâîlün/Mefâîlün/Mefâîlün

Efendim ehl-i aşk(ı) celb iden hep nâm u şânındır
Adâlet eylemek erbâb-ı aşka kendi şânındır
Aliyyü'l-Murtazâ şâh-ı velâyet gizli cânındır
Makâm-ı dü cihânda cennetü'l-me'vâ mekânındır
Gelüp bu hâkipâyâ yüz süren hem-âşıkânındır
Erenlerden ümidin kesmeyen bir dervîşânındır

Semâlar eyleyen Hazret-i Mevlânâyâ mecnûndır
Döner Pervâneveş ol şem'a-i ruhsâre meftûndır
Şeb-i zulmetde uşşâkın hemîşe kalbi mahzûndır
Adâlet tekyesinde çalınur şânında kânûndır
Gelüp bu hâkipâyâ yüz süren hem-âşıkânındır
Erenlerden ümidin kesmeyen bir dervîşânındır

Erenlerden nazar olmuş sana ey şâh-ı devrânım
Hemîşe lutf u ihsânın diler cânım diler cânım
Dahi beş nokta üç harf ile kesildi tâb u dermânım
Hebâ itme niyâzım aşkıla devletlü sultânım
Gelüp bu hâkipâyâ yüz süren hem-âşıkânındır
Erenlerden ümidin kesmeyen bir dervîşânındır

Fakîrindir Kemâl(i) âşıkânda gamdan âzâd it
Terahhum eyleyüp şehr-i dil-i vîrânım âbâd it
Kemâlet ehlini mahzûn idüp ağlatma gel şâd it
Habîb-i Kibriyânın aşkına bir yüzden irşâd it
Gelüp bu hâkipâyâ yüz süren hem-âşıkânındır
Erenlerden ümidin kesmeyen bir dervîşânındır (06 Mil Yz

A 7660/10).

Destûr

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

Bir degil âşık olan bin dane âşık var sana
Cân virirler yâ ne virsün âşık-ı sâdık sana

Var iken vechinde ol nûr-ı tecelli âşikâr
Cevr-i istignâlar itmeklik sezâ lâyük sana

Şem'-i hüsnün şûh için bir yerde ârâm eylemez
Ayb kılma ey güzel pervâne-dil yanık sana

Yâr senün vafundan âciz haşre dek meddâh kim
Bu güzellik hatmin ihsân eylemiş Hâlık sana

Hep erenler irdiler yârın visâl-i ıydına
Ey Kemâlî irmedin yazık sana yazık sana (06 Mil Yz A
7660/10).

Buradaki ilk örnek *Gâlibî*'nin *Murabba* biçiminde, halk şiirinde *Selis* denilen ve aruzun *Fâ'ilâtün (Fe'ilâtün)/Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün* kalıbıyla yazılan ve de *Destûr* olarak başlıklandırılan şiiridir. Daha sonra gelen ve Kemâlî'ye ait olan üç şiir ise sırasıyla şöyledir: İlki, halk şiirinde *Dîvân* denilen ve aruzun *Fâ'ilâtün /Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün* kalıbıyla yazılan gazel biçiminde ve *Destûr* başlıklı şiiridir. İkincisi, yine *Destûr* başlıklı, halk şiirindeki *Semâî* biçiminde yazılmış, aruzun *Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün* kalıbında ve de başlığa *Hasb-ı hâl* de eklenmiş mütekerrir müseddesidir. Buradaki son örnek olan *Destûr* ise gazel biçiminde ve *Fâ'ilâtün /Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün* kalıbında yazılmış *Dîvân'dır*. Abdünnâfi Abdullah'ın *Destûrlarına* gelince, şiirler arasındaki dört desturun biri 4+4, 8'li hece ölçüsündeki *Semâî*, diğer üçü ise *Koşma'dır*.

Bütün bunlara bakılınca *Destûr* teriminin ayırt edici özelliğini bulmak bir bakıma güçleşmektedir. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere, rastlanan örneklerin ortaya çıkış yeri dikkate alındığında, en azından "*Kalem Şu'arâsi*" çevresindeki tekke geleneğine intisab eden 19. yüzyıl şairlerinin kullandığı bir terimdir, diyebilmekteyiz.

“Destân”la da karıştırıldığını belirttiğimiz *Destûrun* Abdünnâfi Dîvânı’nda dört örneği vardır. Bunlar: 11, 12, 13 ve 35. şiirlerdir.

Bunlardan ilki [7a] (- ˘)- [7b] (- ˘) varakları arasındaki 11 numaralı şiirdir. Yedi dörtlükten oluşan 4+4, 8’li Semâi biçimindeki “var mı?” redifli şiirde, şair insanı varlık hakkında tefekküre davet etmiş ve bütün eşyaya muktedir, “*Kâdir-i Mutlak*” Allah’ın emirlerini tutmak gerektiğini hatırlatmıştır. Kulları Allah’ın emrine isyandan, dolayısıyla günahtan sakındırmaya yönelik bir üslup takınmıştır. Şiirin son iki mısraında ise kendine seslenip muhatabına duyurmak üzere “*Eger yazın eger kışın/Namazdan haberin var mı?*” demiştir. Böylece Tevhidi anlamının yolu olarak namazı işaret etmiştir, diyebiliriz.

İkinci *Destûr* ise [7b] (- ˘)-[8a] (- ˘) varakları arasında 4+4+3, 11’li hece ile yazılmış altı dörtlükten meydana gelmiş, Koşma biçimindeki “...sına benzemez” redifli 12. şiirdir. İnsanları, farklılıkların içindeki birliği (Tevhidi) görmeye davet eden Abdünnâfi, son dörtlükte samimi bir üslupla yine kendisine seslenip şöyle demiştir:

°Abdu’n-nâfi° tefekkür °aşkına tal
Âhretde hiç pâre itmez kâl (u) kâl
Haqqıñ meyvâsından her dem °ibret al
Armut dâdı kîrâsına beñzemez [8a] (˘ ˘)/6

13 numaralı 3. şiire gelince, [8a] (- ˘)- [8b] (- ˘)-[9a] (- ˘) varakları arasında yer almış ve 13 dörtlükten oluşmuştur. “*Destûr*

Yâ Hû' başlıklı şiir, 6+5, 11'li hece ölçüsünde Koşma biçiminde ve redifsizdir. Bu şiirde de Allah'ın nimetleri yaratan oluşu ve eşi, benzeri olmayışına dikkat çekilmiş, öncelikle namaz olmak üzere kulluk görevleri hatırlatılarak "*mâ-sivâ*"dan uzak durup "*tevhid*"i kavramak gerektiği vurgulanmıştır:

Eger tevhîde çalışsa bir kişi
Mâ-sivâdan başlar ise teşvîşi
Resûl-ı kibriyâ amîñ yoldaşı
Sancağın dibinde selîm gezerek [9a] (- ´)/IX

Divandaki 35. şiir olan [21 a]- [21 b] bulunan son "*Destûr*" ise altı dörtlükten oluşan ve yine 6+5, 11'li hece vezni ile yazılmış "...ıyor" redifli şiirdir. Abdünnâfi bu şiirde yine insanlardaki farklılıklara dikkat çekmiş, ama bu kez yaşam tercihlerindeki farklılıkları işaret etmiştir. Şiirin mahlas beytinde ise kendisinin de "*evi koyup diyâr diyâr gezdiğini*", bunun neticesinde de insanların içinde kendisini tanımayan hatta hakkını vermeyenlerle muhatap oluşunu dile getirirken bu tutumuna bağlı olarak yaşadıklarını ise bir tecelli kabul etmiştir:

°Abdu'n-nâfi° eydür bir merâkını
İmâm durur almaz yarı hâkkını
Kimse bilmez ne ise ahlâkını
Evi koyup diyâr diyâr geziyor [21b]/ VI

11. Şiir Destûr

Gice olunca karañlur
Gündüzden haberîñ var mı
Eliñe alsañ batıyor

Kunfuzdan haberiñ var mı

[7b] (- ´)

Bunca ʿālim eve girer
Şovukdan boynını burar
Kar şuları yiri yarar
Hoş yazdan haberiñ var mı

Gāfil olma yalvar Hāḳka
Seni cennetine dıḳa
Hep lezizler anda ḳoḳa
Havuzdan haberiñ var mı

Şevāb gelür günāh gider
ʿAḳlı olan tevḫid ider
Ecel irür fırsat gider
Rumūz[dan] haberiñ var mı

Kulak vur Hāḳ kudretine
Gücüñ yetmez bir bitine
Kelbden ziyāde ıdırur
Üvezden haberiñ var mı

Günāh şevāb iderse ḳul
Ḳıyāmetde anı bulur
Münker Nekir düşmān olur
Ḳopuzdan haberiñ var mı

ʿAbdu'n-nāfiʿ ince düşün
Fikre ḫalub indir başın
Eger yazın eger ḳışın
Namāzdan haberiñ var mı

12. Şiir Destür

Ey birâder fikre varup göresiz
°Alî kulu velîsine beñzemez
Hikmetinden ne güzel halk eylemiş
°Akıllısı delisine beñzemez

Lā yūs'el⁴ naşşına ne güzel uymış
Hakkıñ °aşıklarını dünyâyı komış
Cümle otlar yerli yerince uymış
Top kadife çalısına beñzemez

Teklif olunmaz ki yıkamañ tağı
Çürür mi hiç görülen işiñ sağı
Hep tavıktan çıkan yumurta ağı
İçindeki şarısına beñzemez
[8a] (- ')

Bulınmaz mı bir koca cādde yolu
Düşinmeñ mi Hakkıñ °akılsız kulu
Abadan kıldan dokudığı yün çulu
Dürlü boya halısına beñzemez

Tükenür mi öksüz olanıñ gamı
Güç urlur yegin atlara gemi
On beşi olunca kameriñ tümi
Ezelince yarısına beñzemez

⁴ Kur'ân-ı Kerim, Enbiya 21/23.

‘Abdu’n-nāfi‘ tefekkür ‘aşkına tâl
Âhrette hiç pāre itmez kâl (u) kâl
Hakkıñ meyvāsından her dem ‘ibret al
Armuţ dādı kīrāsına beñzemez

13. Şiir Destür (Yā Hū)

Şu yalan dünyāda bir güzel gördim
O da her mü’minde bulunsa gerek
[8b] (- -)
O güzel de bizim gibide nādīr(?)
Şu zamānda meyl itmesi gücürek

İlā yevmi’l-kıyām terk itmek yokdır
Eger terk idersek ‘azābı çokdır
Yigirmi dört sâ‘atde tekmil kırkıdır
Ol kırk da āhirette mü’mine çörek

Eger şartı ile edā iderseñ
Halk-ı Muḥammedi dā’im güderseñ
Beş içinde kırkı tekmil idersen
Sevābını ḥesāb itsem gücürek

Dīn diregi⁵ dirseñ o beşe maḥşūş
Mü’mine zevk olur orda bā-ḥuşūş
Terkine din hedm çok vārid nuşūş
Her zamān atı biz o yola sürek

⁵ Bu mısradaki “*Namaz dinin direğidir, kim onu terk ederse dinini yıkmıştır*” Aclūnī, Keşfü’l Hafa, II/31 hadisi manen iktibas edilmiştir.

Şıdķıla girmiyok bizler mescide
Alnımızı kıomayorık secdeye
Yüzimiz yok ki cennetde müjdeye
Devām-ı ĥamsde Kevşer içerek

Ĥaķ ihsānı çokdır birden biñ virir
Bir bideri ekseñ düşün ĥ[ā]n virir
[9a] (- ˘)
Buğday çavdardan temiz un verir
Rızķ melekleri ev ev gezerek

Bizde ĥiç ĥavf yok ki aşlımız meni
Bulamadım benden maĥlūkda denī
Ecel gelüp yarın ararlar seni
Münker Nekir cevapları güçürek

Rabbim zor işi buyurmamış insāna
Bizim gibi insān beñzer ĥayvāna
Luţf [u] iĥsān tevĥīde çalıřana
Yarın ĥavflı yire kılıçla tüfek

Eger tevĥīde çalışsa bir kişi
Mā-sivādan başlar ise teşvīři
Resül-ı kibriyā anıñ yoldaşı
Sancağıñ dibinde selim gezerek

°Ābidāne şandım kendimi her an
Meger benden ednā yoğimiş bir cān
°İlmime güvendim gezdım her zemān
Bilā fikr [u] bilā °amel gezerek

Bir deryāya taldım sıdķıñ şıddıķı
*Fe'zkinū*⁶ āyeti andan daķıķı
°İlm [u] °amel dige (?) budır haķıķı
zünübı i°tirāf idüp sezerek
[9b] (- °)

Günāhım çok diyü kesmem ümīdi
Naķile te kaf nun vav tūraķladı?⁷
Daķi cem°i vāvı naşş-ı (?) hamīdi
Maħmūd-ı şefā°at dizime direk

°İlmiñe güvenme ey ednā Nāfi°
°Amel itmez iseñ hiç yok menāfi°
°Aşķıñ olur ise Muħammed şāfi°
Biz °aşaba lābūd şefā°at gerek

[21a] 35. Şiir Destūr

Her ķulına virmiş Rabbim bir merāk
Kimi cehl ile oķıyup yazıyor
Merākıñ olur mı yaķını ıraķ
Kimi de şulara düşmüş yüzüyor

Kimisine virüp av merākını
Kimisi toplayup alur haķķını
Kimisiniñ ķara idüp aķını

⁶ Kur'ân-ı Kerim, Bakara 2/152.

⁷ Bu mısraın okunuşundan emin olunmadığı gibi manası da anlaşılamamıştır.
(Orijinal metin için bakınız: Öztürk, 2016: 135)

Kimi Mecnûn gibi tağda geziyor
Ba°zı rızķ için ider niyâzi
Ba°zı °aşķı daşup kılar ğâzi
Kimisi de alup eline sâzi
Her gönûlden bir murâdiñ seziyor

Kimisi de düşüp pütler⁸ eline
Kimisi kaçır çeküp gider yolına
Kimi meyl virüp dünyâ mâlına
Kimi kâfir olup yoldan azıyor

Kimseye dime kim şü niçün şöyle
Hak emr itmiş yerindedir ol öyle
Gel san°atlara var seyr eyle
Hakķiñ murâdına işler diziyor

°Abdu'n-nâfi° eydür bir merâķını
İmâm durur almaz yarî hakķını
Kimse bilmez ne ise ahlâķını
Evi koyup diyâr diyâr geziyor
(Temme) [21b]

DESTÛR BAŞLIKLI ŞİİRLERİN GELENEKLE ORTAK YÖNÛ

Bu şiirlerin muhtevasına dikkat edildiğinde aşkla mâsivâdan uzaklaşma arzusu olduğu görölmektedir. Bilindiği üzere, tasavvufun en belirgin faaliyet alanlarından biri “*Varlık*”tır. Mutasavvıflar, varoluşun esasını anlamayı ve açıklamayı amaç edinmişlerdir. Onlara göre varlığın esası, kendi kendine var olan

⁸ İmlası yanlış.

salt öz anlamında “*Zât-ı Mutlak*”; kayıtsız, şartsız gerçek varlık anlamında “*Vücûd-ı Mutlak*”; salt iyilik ve güzelliği temsil eden “Hüsn-i Mutlak” tır (Uludağ 2001: 375-76). İslam tasavvuf sisteminde idraki kolay olmayan *Vücûd-ı Mutlak*ı idrak, “*İnsân-ı Kâmil*”i işaret eden aşk ve âşık üzerinde gerçekleşir.

Bunları hatırlattıktan sonra “*Destûr*” kelimesinin sözlük anlamına yakışan biçimde mâsivâyı aradan çıkarma, dolayısıyla gölge varlığa “çekilin” derken gerçek varlığa yer açma anlamıyla tasavvuf şiirine dâhil olduğunu düşünmekteyiz. Bu düşüncenin “*Destûr*” ile “*Yort Savul*” un dikkat çeken anlam benzerliğinden hareketle de desteklenebileceğini belirtebiliriz. Satırlarına *Niyâzî-i Mısrî* (1618-1693)’nin “*Geç ak ile karadan/ Halkı çıkar aradan*” mısraları ile başlayan ve *Yûnus Emre*’nin “*Yort Savul*” unu anlatan Mustafa Tatçı’nın konuyla ilgili şu değerlendirmesi burada söylenilmek isteneni açıklar mahiyettedir:

Kul pâdişahsız olmaz pâdişâh kulsuz değül
Pâdişâhı kim bileydi kul itmese yort savul⁹

⁹ Yunûs’un şiirinin devamı şöyledir:

Bize birlik sarâyın togru beşâret ayın
Geç ikilik fikrinden kogıl benliği yâ kul

Gör imdi gizli seyri seyir içinde sırrı
Kul bilmez bu tedbiri kime değdi bu nüzul

Eyid eyid kamsın ne kân u ne ma’ densin
Sûret-i pür-ma’ nisin pâdişâhı sen de bul

(Kul, pâdişâhsız olmaz, pâdişâh da kulsuz! Kul, eğer yort savul –Pâdişâh geliyor, yoldan çekilin, şöyle kenara gelin!- demeseydi pâdişâhı kim bilebilirdi?)

Cenâb-ı Hak, insan tarafından, insan-ı kâmil ile, insan-ı kâmil yüzünden bilinir. Başka bir makamdaki mahlûkat Hakk'ı idrak edemez. Bu idrâk, eşref-i mahlûkat noktasına gelen insanın hakkıdır. Her insan da bu seviyede değildir. Ledün erlerinin bazıları demişlerdir ki, “Allah bilindi, görülmedi; Muhammed görüldü; bilinmedi” Bu sözün sırrı, “Resûlullah” ibaresinde gizlidir. Hakka yakîn olanların bileceği bir tabirdir bu. Bir başka ifadeyle, Hakk'ın tebdil-i kıyafet seyrana çıkmış, sıfatlara tenezzül etmiş hâli. Onu kim tanıyor? Biri...işte o kişi “Yort savul” diyen âşıktır (Tatçı 2008: 121).

SONUÇ

Bütün bunlardan sonra hâlihazırdaki *Destûr* başlıklı şiirleri biçim bakımından bir tasnife tâbi tutmak mümkün olmadığı gibi bu örneklerden hareketle tür mü/tarz mı olduklarına karar vermek de kolay görünmemektedir. Ancak bunların içerik özelliklerine ve

Gel imdi hicâbun aç senden ayrıl senden kaç
Sende bulasın mi'râc sana gelür cümle yol

Kanca vardun iy âkil bir bir ağızdan cümle dil
Cüz'ıyyât-ı müselsel haber virür akl-ı kül

Yûnus bak niredesin ne yirde ne gökdesin
Bekle edeb perdesin gel imdi gel tapu kıl (151) (Tatçı 1997: I/212-213)

yazıldığı çevrelerin tasavvuftan beslenişine bakılarak şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür:

Bu asrın şiirindeki “*Destûr*” XIII. yüzyılın “*Yort Savul*” deyişine denk düşmektedir. Tasavvuf erbabının ifadesiyle “*Yort Savul*”, Rabbini/pâdişâhını bilmesi gereken kulun ondan gayrıyı uzaklaştırmasıdır. Bir başka deyişle “*Savulun ya da uzaklaşın Pâdişâh geliyor*” anlamındaki ifadeden kastedilenin mâsivâyı terk olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim böylesi bir sürekliliğin olduğu *Yunûs*’un “*Yort savul*”unun 20. Yüzyıl şiirine ilham vermesinden yola çıkarak görülebilmektedir. *Yort savul* “*İkinci Yeni*”lerin önemli temsilcilerinden Ece Ayhan (1931-2002)’ın bir şiirine ad (Yort Savul) olduğu gibi, 1994’te şiirlerinin topluca basıldığı esere de “*Bütün Yort Savullar*” adıyla geçmiştir (Doğan 2002: 155-164).

Bu durumda *Ahmed-i Yesevî* geleneğindeki mâ-sivâ fikri O’nun Anadolu’daki sözcüsü, Yûnus Emre’de “*Yort savul*” ile ifadesini bulmuş oradan da 19. yüzyıldaki *Destûrlara* sinmiş ve nihayet 20. Yüzyılın Türk şiirindeki “*İkinci Yeni*” kuşağında “*Yort savul*” ruhu yeniden dirilmiştir, denilebilir.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ, Ebü’l-Fidâ İsmâ’îl b. Muhammed b. Abdilhâdî. (1351). *Keşfü’l-hafâ ve müzîlü’l-ilbâs*, I-II, Kahire: Mektebetü’l-Kudsî.
- AKPINAR, R. Bahar. (2006), “Tasavvufî Halk Şiiri”, *Türk Edebiyatı Tarihi 1*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- ARISOY, M. Emin. (1961). *Şiirde Bor ve Bor Şairleri Antolojisi*, Niğde: Tuğrul Matbaası Yay.

- ARTUN, Erman. (2011). *Türk Halk Edebiyatına Giriş, Edebiyat Tarihi/Metinler*, Adana: Karahan Kitabevi Yay.
- ATLI, Sagıp. (2014). “19. Yüzyılda Yaşamış Bektâşî Bir Âşık: Kastamonulu Âşık Kemâlî Ve Yayınlanmamış Şiirleri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 33, ss. 1-14.
- AYVERDİ, İlhan. (2011). *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük I A-G*, İstanbul: Kubbealtı Yay.
- EL-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. (1999). *es-Sahih*, Riyad: Mektebetü Dari’s-selâm Yay.
- ÇOLAK, Faruk. (2014). “19. Yüzyıl Şairlerinden Borlu Gâlibî”, *Prof. Dr. Ali Çelik Armağanı*, Ankara: Akçağ Yay. ss. 219-239.
- DOĞAN, Mehmet H. (2002). *Yüzyılın Türk Şiiri (1900-2000) II. Cilt*, İstanbul: YKY.
- ELÇİN, Şükrü. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: KB Yay.
- KÖPRÜLÜ, Fuat. (1962). *Türk Saz Şairleri*, Ankara: Güven Basımevi.
- KUTLU, Mustafa. (1986). “Menâkıbnâme”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul: Dergâh Yay.
- ÖZGÜL, M. Kayahan. (2000). *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*, Ankara: TDV Yay.
- ÖZTÜRK, Nuran. (2016). *Destûrla Bağa Girenlerden Abdünnâfi Abdullah ve Şiirleri*, Adana: Karahan Kitabevi.
- PAKALIN, M. Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: MEB Yay.

- SAKAOĞLU, Saim (1989), “17. Yüzyılda Türk Saz Şiiri”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III Halk Şiiri*, Sayı: 445-450, Ankara: TDK Yay. ss. 136-160.
- TATÇI, Mustafa. (1997). *Yunûs Emre Divânı II*, İstanbul: MEB Yay.
- TATÇI, Mustafa. (2008). *İşitin Ey Yârenler – Yûnus Emre Yorumları*, İstanbul: H Yay.
- TAVŞANCIOĞLU, Ali. (2012). *Niğdeli Dîvân Şâirleri*, Yozgat: Kün Yay.
- TIETZE, Andreas. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati/Sprachgeschichtliches Und Etymoloisches Wörterbuch Des Türkei Türkischen*, İstanbul-Wien: Simurg/ Österreichische Akademie Der Wissenschaften.
- ULUDAĞ, Süleyman. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay.
- https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=1435, erişim:14.11.2016.
- ATLI, Sagıp. (2013). “Kemâlî, Mustafa”, www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=429, erişim: 16.11.2016.